

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.10>

А. Кравчук,

аспірант

Інституту економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України

НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ КАБІNETУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. Сучасний розвиток господарсько-правових досліджень охоплює значний спектр правового становища суб'єктів суспільних відносин, що здійснюють безпосередній вплив на економіку держави. Одним з таких суб'єктів є Кабінет Міністрів України, який у статусі вищого органу виконавчої влади формує напрями виконання законодавства України, у тому числі і у господарській сфері. Водночас діяльність Уряду спрямована також і на реалізацію політики у сфері захисту інтересів держави у господарсько-правових відносинах, коли держава виступає головним розпорядником величезного комплексу майна, безпосереднє використання якого здійснюється величезною кількістю суб'єктів господарювання як колективної, так і індивідуальної форми власності. Захист інтересів держави Урядом у сфері господарювання здійснюється на підставі спеціальних господарсько-правових властивостей даного державного органу. Водночас осмислення зазначеної проблематики серед українських і зарубіжних дослідників демонструє наявність значної кількості дискусійних аспектів, загалом, наявний науковий доробок засвідчує актуальність системати-

зації та аналізу з метою формування комплексного розуміння стану наукової розробки досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження концептуалізації участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі представлені у роботах Я. Буряка, С. Грудницької, О. Драган, В. Коверзенева, І. Орлової, В. Парасюка, В. Січевлюка, О. Швердіної, Я. Хиль тощо. У напрацюваннях вказаних вчених досліджено підходи науковців різних періодів щодо розуміння участі органів державної влади і місцевого самоврядування у господарському процесі, осмислено обсяг повноважень та специфіку процесуальних статусів. Водночас у доступній автору науковій літературі не здійснено комплексного аналізу наукових підходів щодо участі у господарському процесі саме Кабінету Міністрів України з притаманними йому специфічними процесуальними характеристиками.

Метою статті є дослідження наукових підходів до вивчення проблем участі у господарському процесі Кабінету Міністрів України. Завданням даної наукової розвідки є характеристика наукових течій у дослідженні вчених щодо визначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу.

Ідея поєднання приватно-правового та публічно-правового регулювання, в тому числі стосовно категорії правосуб'єктності органів державної влади у господарському процесі, почала розроблятися ще в радянській науці господарського права в 1920-ті–1930-ті роки. Зокрема, проводилася ідея правосуб'єктності органів державної влади. У 1940-ті роки була обґрунтована теорія оперативного управління, в рамках якої отримала визнання правосуб'єктність державних органів як господарських органів держави. Завдяки цьому були створені можливості гнучкого підходу до визначення обсягу суб'єктивних прав Уряду та його структур залежно від волі їх засновника (держави). Це дозволяло господарникам радянського періоду боротися за розширення господарської самостійності і прав органів державної влади у господарському процесі, домагаючись певних успіхів, вельми істотних в окремі періоди. У подальшому після переходу до ринку в тих умовах розгорнулися деструктивні процеси в результаті надмірної децентралізації, тому наука господарського права стала відстоювати необхідне і достатнє збагачення господарської правосуб'єктності органів державної влади публічно-правовими компонентами [1].

На сучасному етапі розвитку дослідницьких підходів до осмислення правосуб'єктності вищого органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів України у господарському процесі фокус переважної більшості досліджень зміщений на користь висвітлення ознак Уряду як специфічного суб'єкту господарського права, наділеного відповідною галузеву правосуб'єктністю як одним із своїх атрибутів; спрямовані такі дослідження на ґрунтовний аналіз господарської компетенції цього ключового оператора публічної влади [2; 3].

Сучасні дослідження засвідчують, що предметом спеціалізованих науко-

вих пошуків галузевого рівня найчастіше є окрема абстрактна правосуб'єктність фізичної чи юридичної особи, позбавлена зв'язків із більш складними виявами цього правового явища. Зокрема, в доктрині господарського права доволі детально розроблені питання господарської компетенції органів місцевого самоврядування та державних органів. А інтегральна проекція, якою фіксувався б системний план складної правосуб'єктності Уряду як учасника відносин у сфері господарювання, в науці господарського права досліджена мало. Найбільш проблемною зоною, на погляд В. А. Січевлюка, є функціонування господарської деліктоздатності Кабміну – основного оператора публічної влади та публічної власності в Україні. У національному законодавстві питання реалізації господарської деліктоздатності Уряду і держави загалом з формальної сторони окреслені достатньо повно, однак реальне її функціонування (зі сторони покладання господарської відповідальності на державні органи і, таким чином, на державу загалом) в Україні забезпечується неналежно. О. Шeverдіна констатує, що проблема ствердження держави як деліктоздатного суб'єкта права відзначена в господарській доктрині [4]. Також вона продуктивно проаналізована в теорії права – як така, що, на погляд В. Щербини, властива взаємодії держави та особи загалом [5, с. 76], а її невіршення поряд з іншими наслідками, як слушно зазначають дослідники, провокує кризу легітимності влади [3, с. 19].

Представники науки господарського права, зокрема В. К. Мамутов, зазначають: «Особливими суб'єктами господарських відносин є держава та територіальні господарські системи – адміністративно-територіальні одиниці, від імені яких у якості безпосередніх учасників господарських правовідносин виступають їх органи». На підставі аналізу існуючих уявлень про державу як правового суб'єкта

можна констатувати, що найбільш поширеними в науці є підходи, згідно з якими державу розглядають або як юридичну особу, або як особливий суб'єкт. Оскільки у вітчизняній юриспруденції юридичну особу сприймають цілком конкретно, а саме це поняття має цивільно-правові витоки, не слід включати в цю й без того надзвичайно об'ємну категорію ще й поняття «держава» [6].

Водночас, на наш погляд, таке твердження щодо держави як суб'єкта, потребує розмежування у контексті господарсько-правової суб'єктності окремих органів державної влади. На погляд дослідників, органи державної влади також в абсолютній більшості випадків мають статус осіб. Президент України є службовою особою, компетенція якої окреслена в розділі V Конституції України. Апарат Верховної Ради України, секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства та інші відомства законодавством України наділені статусом юридичних осіб публічного права. Однак відзначимо, що вищі колективні органи державної влади (Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України) статусу юридичних осіб не мають [3, с. 16].

Вважаємо за потрібне підтримати твердження дослідників про те, що Кабінет Міністрів України, як вищий державний орган є специфічним суб'єктом господарського права. Такий орган характеризується деякими особливостями з погляду ознак суб'єктів господарського права. Так, зокрема, В. К. Мамутов та Г. Л. Знаменський зазначали, що, маючи майнову відокремленість, господарську компетенцію та самостійну майнову відповідальність, держава та її вищі органи водночас для участі в процесах господарювання не потребують спеціальної легітимації як суб'єкт господарювання, набуття якої-небудь особливої організаційно-правової форми, оскільки її статус уже закріплений чинним законодавством. Особливостями такого спеціального суб'єкта господарського

процесу також є: 1) в її компетенції переважає керівництво господарською діяльністю; 2) держава не потребує легітимації подібно до інших суб'єктів; 3) керівництво економікою здійснюється за допомогою актів юридичної сили", які видає Уряд та інші вищі органи влади [6].

Існує твердження вчених про те, що окрім господарської правосуб'єктності і господарської компетенції, Кабінет Міністрів України також наділений господарською деліктоздатністю. Так, Уряд є деліктоздатним в господарсько-правовому сенсі, оскільки на ньому лежить відповідальність за наслідки здійснення наданих йому народом суверенних повноважень, включаючи повноваження у сфері господарювання. Згідно зі ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів вищої державної влади, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень. У галузі речових господарських правовідносин Кабмін наділено господарською деліктоздатністю речового змісту тією мірою, якою він здійснює відповідне володіння, користування та розпорядження об'єктами державної власності. Дослідники відзначають, що якщо правопорушення має наслідком майнові втрати потерпілого суб'єкта, то обов'язок стосовно відшкодування шкоди, спричиненої діями чи бездіяльністю Уряду, покладається на державу. Зокрема, згідно зі ст. 3 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, здійснюється Державною казначейською службою України в межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів із рахунків такого державного органу, а в разі відсутності в зазначеного державного органу відповідних призна-

чень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Із метою компенсації збитків, завданих державному бюджету, держава Україна наділена правом зворотної вимоги (регресу) до винної службової особи в розмірі виплаченого відшкодування [3, с. 18–19].

Дослідники виділяють господарську правосуб'єктність Уряду у двох напрямках: безпосередньому та опосередкованому. Безпосередня участь – це діяльність Уряду, коли відповідно до ст. 4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р. № 185-V суб'єктами управління об'єктами державної власності виступає Кабінет Міністрів України, а опосередковано участь Уряду в господарській діяльності передбачає визначене коло суб'єктів, що можуть виступати від імені Кабміну. До таких утворень відносять центральні органи державної влади та державні підприємства, що утворені Урядом. Глава 8 ГК України визначає особливості правової діяльності державних унітарних та комунальних підприємств. У ст. 73 ГК України визначаються особливості поняття державного унітарного підприємства [7, с. 99].

У цьому контексті І. М. Орлова слушно наголошує, що особиста участь держави у внутрішньому господарському обороті здійснюється шляхом вступу в цей оборот органів вищих державної влади, що діють при цьому не як відокремлені юридичні особи, а як особливі представники держави. Цілком можливо, що держава буде представлена органом, який є водночас і юридичною особою. Однак остання якість не має значення для цих відносин, оскільки такий орган представляє державу загалом і зобов'язує саме її. Головне, що зазначений орган діє від імені держави у межах компетенції, встановленої актами, які визначають статус цих органів [8, с. 70].

Водночас опосередкована участь Кабінету Міністрів України, за твердженням Я. Буряка, здійснюється не тільки у господарському обороті, але має свою специфіку у господарському процесі. Зокрема, представництво у суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції. Вказаний дослідник звертає увагу на той факт, що ст. 2 Господарського процесуального кодексу України передбачає, що прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, у позовній заяві самостійно визначає, у чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [9, с. 380].

Потрібно зазначити, що дослідники виокремлюють специфіку опосередкованої участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі за посередництвом прокурора виключно із апеляцією до представництва інтересів Уряду, відсутність якої може бути відмовою у задоволенні позову Уряду. Наприклад, рішенням господарського суду Львівської області від 19.04.2016 у справі № 5015/2804/12 відмовлено в задоволенні позову Першого заступника військового прокурора Західного регіону України в інтересах держави Кабінету Міністрів України в особі його органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних відносинах позивача щодо господарських питань взаємодії із обласною державною адміністрацією. Однією з підстав для відмови в задоволенні позову слугувало те, що позов не був заявлений в інтересах Кабінету Міністрів України. І навпаки – першим

заступником прокурора Київської області в інтересах держави в особі Кабінету Міністрів України та Державного підприємства «Бориспільське лісове господарство» був заявлений позов до Київської обласної державної адміністрації, приватних підприємств про визнання недійсними розпоряджень, договорів оренди та витребування земельних ділянок [10, с. 28]. Варто також зазначити, що такі підходи вчених підтверджує і судова практика Великої Палати Верховного Суду, яка у своїх постановках засвідчує системну опосередкованість такої участі держави у господарському процесі посередництвом прокурора. Прикладом, постанова № 912/2385/18 від 26.05.2020 р. [11] демонструє участь прокурора у здійсненні представництва в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, яка виникла у наслідок господарських правовідносин державних органів із комерційними підприємствами щодо закупівель природного газу.

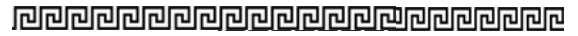
Отже, господарсько-процесуальна участь Кабінету Міністрів України у дослідженнях вчених характеризується наявністю опосередкованого предствництва. Наприклад, Г. Васильєв зазначає, що участь прокурора в господарському процесі в інтересах Кабміну пов'язана «... із зміцненням правопорядку, захисту державних і суспільних інтересів, із забезпеченням прав суб'єктів господарювання, а також важливістю справи» [12, с. 43]. Т. Степанова зауважує, що специфічність представництва прокурором у господарському судочинстві полягає в тому, що прокурор діє у випадку, коли порушені державні інтереси загалом [13, с. 12]. О. Драган, досліджуючи вплив європейських правових норм на діяльність прокурора під час захисту ним інтересів Уряду, доходить висновку, що така функція «...в сучасних умовах цілком обґрунтована та виправдана...» [14, с. 24].

Існує також твердження В. О. Коверзнева про іншу форму господарсько-процесуальної участі державних органів. Зокрема вказаний автор зазначає, що, окрім опосередкованої участі у господарському судочинстві, аналогічним чином господарсько-правову природу мають відносини, що складаються при здійсненні контролю і застосуванні адміністративно-господарських санкцій в різних сферах і галузях економіки, адже деякі державні органи здійснюють контроль за господарською діяльністю суб'єктів господарювання і застосовують санкції у відповідних сферах і галузях, що мають статус виконавчих органів і державних підприємств і займають відповідне положення в системі органів державної влади [15, с. 226–227].

Висновки. Таким чином, наукові напрями дослідження участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі представлені двома основними течіями досліджень науковців, зокрема:

1) наукові дослідження у сфері господарської правосуб'єктності і господарської компетенції Уряду. Дані дослідження характеризуються дискусією у контексті розмежування понять правосуб'єктності і компетенції, проте необхідно констатувати той факт, що спільною ознакою у наукових розвідках є загальне визнання Кабінету Міністрів України у статусі спеціального суб'єкта господарського процесу, який характеризується відсутністю статусу юридичної особи та не потребує окремої легітимачії у господарських правовідносинах;

2) наукові розробки у сфері господарської деліктоздатності Кабінету Міністрів України та суб'єктивачії щодо господарського процесу. Дані дослідження відображають наукові розвідки у сфері форм господарсько-правової відповідальності Уряду, форм застосування опертивно-господарських санкцій і характеристиками опосередкованості у участі в господарському судочинстві.

Резюмуючи, слід констатувати факт малодослідженості особливостей участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі, сучасна наука господарського права і процесу представляє аналіз даної проблематики у спорадичних і фрагментарних аспектах досліджень участі прокурора у захисті прав інтересів держави, теоретичних розробках особливостей правосуб'єктності тощо. Перспективою подальших досліджень виступає акцентований науковий аналіз правових джерел участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі.

У статті досліджено особливості наукових підходів і напрямів щодо дослідження участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі. Автором здійснено аналіз тверджень вчених у сфері господарського права і процесу щодо таких категорій, як правосуб'єктність Уряду у господарському процесі, господарська компетенція державних органів влади, деліктоздатність Кабінету Міністрів України. У результаті аналізу наукових досліджень з проблем особливостей участі Уряду у господарському процесі автором статті виділено дві основні течії наукових поглядів щодо поставленої проблеми. Першою течією визнані наукові розробки щодо господарської правосуб'єктності і господарської компетенції Кабінету Міністрів України. Автор статті резюмує, що у даній науковій течії присутні дискусійні аспекти щодо проблем розмежування понять правосуб'єктності і компетенції, водночас у статті показано, що спільною ознакою у наукових дослідженнях є характеристика статусу Кабінету Міністрів України як спеціального суб'єкта господарського процесу, який у себе уміщує відсутність статусу юридичної особи і легітимації у господарських правовідносинах. Друга наукова

течія представлена дослідженнями питань господарської деліктоздатності Кабінету Міністрів України, а також суб'єктивності даного вищого органу виконавчої влади у господарському процесі. Науковці даної течії присвятили свої дослідження науковим розробкам проблем форм господарсько-правової відповідальності Уряду, а також особливостей застосування оперативно-господарських санкцій і аналізу механізму опосередкованості у участі Уряду в господарському процесі. Автором резюмовано відсутність комплексних наукових досліджень проблем участі Кабінету Міністрів України у господарському процесі.

Ключові слова: Кабінет Міністрів України, державний інтерес, господарський процес, господарська правосуб'єктність, господарська компетенція.

Kravchuk A. Scientific directions of research of the participation of the Cabinet Of Ministers Of Ukraine in the economic process

The article examines the features of scientific approaches and directions for studying the participation of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the economic process. The author analyzed the statements of scientists in the field of economic law and process in such categories as the legal personality of the government in the economic process, the economic competence of state authorities, the delinquency of the Cabinet of Ministers of Ukraine. As a result of the analysis of scientific research on the problems of the peculiarities of government participation in the economic process of the author's article, two main streams of scientific views on the problem posed are identified. The first trend is recognized as scientific developments on economic legal personality and economic competence of the Cabinet

of Ministers of Ukraine. The author of the article summarizes that in this scientific movement there are controversial aspects on the problems of differentiating the concepts of legal personality and competence, at the same time, the article shows that a common feature in scientific research is the characteristic of the status of the Cabinet of Ministers of Ukraine as a special subject of the economic process, which includes the absence of a legal status, persons and legitimation in economic legal relations. The second scientific trend is represented by studies of the issues of economic delinquency of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as the subjectivation of this supreme executive body in the economic process. Scientists of this trend have devoted their research to the scientific development of the problems of forms of economic and legal responsibility of the government, as well as the peculiarities of the application of operational and economic sanctions and the analysis of the mechanism of mediation in the participation of the government in the economic process. The author summarized the lack of comprehensive scientific research on the problems of participation of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the economic process.

Key words: Cabinet of Ministers of Ukraine, state interest, economic process, economic legal personality, economic competence.

Література

1. Грудницька С.М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 1997. 24 с.
2. Захарченко А. Щодо участі органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері господарювання. Правничий часопис Донецького університету. 2007. № 2 (18). С. 43–48.
3. Січевлюк В.А. Теоретичні та прикладні аспекти складної правосуб'єктно-

сті адміністративно-територіальних утворень і держав. Приватне та публічне право. 2019. № 2. С. 14–22.

4. Шевердіна О. Господарська компетенція органів місцевого самоврядування: правовий аналіз. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 57–60.

5. Щербина В. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування як учасники відносин у сфері господарювання. Вісник господарського судочинства. 2008. № 1. С. 111–117.

6. Андреева О.Б., Жорнокуй Ю.М., Гетманець О.П. Господарське право України: підручник. Харків. 2016. Ч. 1. 324 с.

7. Парасюк В.М., Хиль Я.І. Держава як учасник відносин у сфері господарювання. Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 3 (65). С. 98–102.

8. Орлова І. М. Участь держави в господарських зобов'язаннях. Держава та регіони. Серія Право. 2014. № 2. С. 66–73.

9. Буряк Я. «Інтереси держави» у господарському процесі: поняття та судова практика. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 865. С. 379–386.

10. Буряк Я. Участь місцевих державних адміністрацій у господарському процесі: судова практика та проблемні питання. Господарське право і процес. № 10. 2016. С. 26–30.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду України № 912/2385/18 від 26.05.2020 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90458902>

12. Васильєв Г. Представництво прокурором інтересів держави і господарюючих суб'єктів в арбітражі. Право України. 1997. № 9. С. 43–45.

13. Степанова Т. Проблеми подання позовних заяв та участі прокурорів у господарському судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 12. С. 12–15.

14. Драган О. Представництво інтересів громадянина та держави в суді в умовах європейської інтеграції. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 1. С. 19–25.

15. Коверзнев В.О. Розмежування юрисдикції адміністративних і господарських судів України. Проблеми теорії та практики. Форум права. 2013. № 2. С. 223–229.